

МОДЕЛЬ ОПИСУ ПОНЯТІЙНОГО ШАРУ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ "РЕЛІГІЯ" В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена моделюванню схеми понятійного шару лінгвокультурного духовного концепту "Релігія" в сучасній англійській мові, встановленню його характерних ознак. Для цього проведено класифікацію лексичних одиниць, що вербалізують концепт "Релігія", визначено основні взаємопов'язані та взаємозалежні сфери концепту. У межах кожної сфери виокремлено сектори, що відображають її інформаційний зміст.

Результати етимологічного аналізу концепту дозволяють стверджувати, що концепт "Релігія" є міжнаціональним концептом духовної культури.

Зростаючий інтерес до процесів формування та еволюціонування концептів, ролі мови в цьому процесі з боку вчених зумовлює актуальність аналізу вербалізації лексикалізованого концепту "Релігія". Актуальним на часі є також розгляд лексичних одиниць, що репрезентують концепт "Релігія" в діячності. Такий підхід надає можливість прослідкувати зміни в мовній картині світу та сприяє розумінню історичних та культурних традицій певної нації на різних етапах розвитку суспільства. Метою цієї роботи є дослідження особливостей структури і змісту лінгвокультурного концепту "Релігія" в сучасній англійській мові та моделювання схеми понятійного шару даного концепту.

Дослідження здійснене в руслі лінгвокогнітивної концептології, що ставить своєю задачею змодельовати зміст та визначити місце концепту, що вивчається, в національній концептосфері, розглядаючи його як глобальну ментальну одиницю в її національній своєрідності. Для цього необхідно "максимально повно виявити склад мовних засобів, що репрезентують концепт, та описати семантику цих одиниць, застосовуючи методику когнітивної інтерпретації результатів лінгвістичного дослідження" [1: 9].

В якості методології вивчення концепту "Релігія" в даній роботі застосовується системний аналіз структури концепту, запропонований С.Г. Воркачевим [1: 9], а також синтезовані елементи різних теорій зображення концепту [2; 3; 4; 5].

З позиції існування концептів у свідомості індивідів [1: 13], можна стверджувати, що концепт Релігія належить до загальнолюдських концептів. Досвід лінгвістичного аналізу концептів з точки зору семантики дозволяє стверджувати, що концепт "Релігія" одночасно належить до декількох груп концептів: культурних, морально-етичних, духовних [1; 3; 4; 5]. У цьому дослідженні концепт "Релігія" розглядається як лінгвокультурний, а саме, концепт духовної культури, "телеономний", під яким, за С.Г. Воркачевим, розуміються поняття, що безпосередньо пов'язані з формуванням у людини сенсу життя. Робочим тлумаченням лінгвокультурного концепту виступає наступне – вербалізований культурний зміст, відмічений культурною специфікою, який має певну ознаку, що лежить в основі номінації, в реалізації цього змісту "спостерігається серійність, масовидність" [6].

Матеріал дослідження складають 266 лексичних одиниць англійської мови, що відібрано методом суцільної вибірки з тлумачного словника The Shorter Oxford English Dictionary [7]. Одиницями базової вибірки слугували 26 лексем Словника синонімів основних індоєвропейських мов К. Бака [8], що представлені в групі "Релігія та марновірство". Це такі лексичні одиниці як *religion* 'релігія', *god* 'бог', *devil* 'диявол', *temple* 'храм', *altar*, 'вівтар, престол', *sacrifice*, *offering* 'жертва, жертвування, підношення', *worship* (vb.) 'поклонятися', *pray* 'молитися', *priest*, *clergyman*, *minister*, *parson* 'священик', *monk* 'чернець', *nun* 'чернець', *holy*, *sacred* 'священний, святий', *church* 'церква', *preach* 'проповідувати', *bless* 'благословляти', *fast* (vb.) 'поститися', *heaven* 'небо, небеса', *hell* 'пекло', *angel* 'ангел', *demon* (*evil spirit*) 'демон (злий дух)' [8: 1462].

Основними критеріями визначення корпусу дослідження слугували такі:

1) словникові позначки **Eccl.** 'церковне', наприклад, *aggravation* 'агравация' – **3. Eccl.** *An ecclesiastical censure* 'церк. церковне осудження', *agnoites* 'агноїти' – *Eccl. A sect who held that Christ was ignorant of some things* 'секта, члени якої вважали, що Христос не мав уяви про деякі речі'; **Eccl. Hist.** 'в історії церкви', наприклад, *audient* 'катехумен' – *Eccl. Hist. A hearer of the gospel, not yet a member of the church* 'слухаючий Євангеліє, але ще не член церкви'; *ascetic* 'аскет' – **1. Eccl. Hist.** *One of those who in the early church retired into solitude, to exercise themselves in meditation and prayer, and the practice of rigorous self-discipline by celibacy, fasting and toil* 'один з тих, хто в ранній церкві усамітнювався для того, щоб практикуватися в медитації та молитві, у жорсткій самодисципліні цілібату, посту та тяжкої праці'; **Liturg.** 'у літургії'; **Ch. Hist.**, наприклад, *anabaptist* 'анабаптист' – **2. Ch. Hist.** *Name of a sect which arose in Germany in 1521* 'назва секти, що сформувалася у Німеччині у 1521 р.'; *anachoret* 'відмовник, пустельник' – **2. Ch. Hist.** *The recluses of the East* 'пустельники сходу'; **R.C.Ch.** 'греко-католицька церква', наприклад, *affinity* 'духовне споріднення' **1. R.C.Ch.** *The spiritual relationship between the sponsors and their godchild* 'духовний зв'язок між хрещеними батьками та хресником'; *apostasy* 'апостазія, віровідступництво, єресь' – **1.b. R.C.Ch.** *The action of quitting the religious order or renouncing vows without legal dispensation* 'залишати релігійний орден або зрікатися обітниць без офіційного дозволу'; **Theol.** 'у теології', наприклад, *atonement* 'покутування' – **1. spec. in Theol.** *Reconciliation or restoration of friendly relations between God and sinners* примирення або відновлення дружніх відносин між Богом та грішниками; *application* 'прикладання, потяг' – **3. in Theol.** *of 'the redemption purchased by Christ'* 'спокута отримана Христом'.

2) за відсутності позначок підставою для вибірки лексем, що вербалізують концепт "Релігія", слугувала наявність слів-ідентифікаторів: іменників "релігія", "християнство", "православ'я", "католицизм", "протестантство", "церква" та відповідних похідних прикметників. Наприклад, тлумачення лексеми *augur* 'авгур, віщун, пророкувач' містить слово "релігійний" – *a religious official who interpreted omens derived from the flight, singings and feeding of birds* 'релігійний службовець, який тлумачив знамення, набуті від польотів, співів та годування птахів' (підкреслення наше);

3) у випадках, коли неможливо було застосувати жоден з зазначених критеріїв, віднесеність лексем до концепту "Релігія" уточнювалась у словниках-тезаурусах, зокрема, в тезаурусі П. Роже [9]. Наприклад, у словниковій статті до дієслова *to adore* 'поклонятися шанувати' – *to elect (a Pope) by adoration* 'обирати Папу через шанування', зазначені позначки або слова-ідентифікатори відсутні. Однак, подальше розгортання дефініції за допомогою зазначеного словника-тезауруса дозволяє віднести лексему до концепту "Релігія". Це можна зробити на підставі того, що лексична одиниця *Pope* 'Папа' у тлумаченні дієслова *to adore* наявна у розділі 'Релігія' тезауруса П. Роже.

Слід зазначити, що, якщо орієнтуватися лише на формальні критерії під час відбору матеріалу за темою, можна зіткнутися з певними труднощами, оскільки в деяких словниках лексеми, що очевидно належать до церковно-релігійної сфери, подані без будь-яких позначок, у той час як в інших – вони мають позначки "церк.", "реліг.". Тому в окремих випадках лексичні одиниці відбиралися, виходячи з тлумачень, в яких наявне відсилання до релігійних уявлень або до церкви. На відсутність єдиної системи подавання церковно-релігійної лексики у тлумачних та фразеологічних словниках звертає увагу, зокрема, С.В. Булавіна, яка пояснює таке явище різними підходами до розмежування між церковною та релігійною лексикою, поглядами авторів на необхідність таких позначок, а також недостатнім рівнем опрацювання поняття "церковно-релігійна лексика" [10: 19-21].

На відміну від традиційного аналізу лінгвокультурних концептів, під час яких, з точки зору етимології розглядається тільки ключове слово – ім'я концепту, дослідження особливостей вербалізації концепту "Релігія" передбачає укладання етимологічного портрету його базових елементів, вивчення етимології усіх одиниць мовного матеріалу. Модель вивчення досліджуваних одиниць на матеріалі англійської мови можна зобразити у вигляді таких етапів:

1) здійснення базової вибірки лексичних одиниць із Словника синонімів основних індоєвропейських мов К. Бака. Зазначені вище 26 лексем слугували основою даного дослідження, оскільки саме поняття, що позначаються ними, знайшли своє лексикалізоване відображення в більшості індоєвропейських мов і склали семантичне джерело концепту "Релігія";

2) розширення та уточнення базової вибірки в англійській мові, використовуючи дані тезауруса П. Роже, де лексеми, об'єднані темою "Релігія", представлені в таких групах як: *Gods in general* 'Боги взагалі', *Angel* 'ангел', *Devil* 'диявол', *Heaven* 'небеса', *Religion* 'релігія' та інші. Доповнення, уточнення, аналіз семантики лексем відбувався на основі статей тлумачного словнику The Shorter Oxford English Dictionary [7];

3) аналіз семантики відібраних лексем, а саме класифікація на відповідні сфери, виходячи з лексико-семантичного варіанта, що дозволяє сформувати певний сектор та віднести його до відповідної сфери;

4) укладання етимологічного портрету одиниць базової вибірки; вивчення особливостей походження лексичних одиниць, що репрезентують концепт "Релігія", фіксація випадків звуження та розширення семантики, поява похідних слів;

5) встановлення синонімічних та антонімічних зв'язків між лексемами, що вивчаються.

У складі лінгвоконцепта виокремлюються три наступні шари: понятійний, фактуальний або інформаційний; образний; значущий або ціннісний [1; 6]. У межах даного дослідження увага концентрується на понятійному та ціннісному шарах. Понятійний шар відображає ознакову та дефініційну структуру концепту, ціннісний, у свою чергу, визначається місцем, яке ім'я концепту займає у мовній системі.

Концепт "Релігія" – ієрархічний, відрізняється складною архітектонікою своєю структури. Він представлений трьома взаємопов'язаними та взаємозалежними сферами різного рівня абстракції: "Духовне", "Людина", "Матеріальне". У межах кожної сфери можна виділити певну кількість секторів, що відображають інформаційний зміст сфери, а отже і концепту. Сектори характеризуються більшою чи меншою лексичною щільністю та можуть репрезентуватися окремими лексемами або значеннями тих чи інших лексем.

Сфера "Людина" є найбільш чисельною, вона представлена 107 лексичними одиницями та об'єднує в собі такі сектори як: 1) Служителі інституту церкви (*abbot* 'абат', *archdeacon* 'архидиякон'); 2) Ставлення до релігії, віросповідання, напрямки християнства (*heretic* 'єретик', *baptist* 'баптист'); 3) Релігійні організації та об'єднання (*abbey* 'абатство', *diocese* 'єпархія'); 4) Релігійна поведінка (*sinner* 'грішник', *hermit* 'пустельник, відмовник'); 5) Учасник релігійних обрядів (*godchild* 'хресник', *godparents* 'хрещені батьки').

Наступною за лексичною щільністю є сфера "Матеріальне", яка об'єктивована 87 одиницями, що розподілені по секторах: 1) Релігійна література (*gospel* 'Євангеліє', *apocrypha* 'неканонічні тексти'); 2) Обряди (*annual* 'меса, яку служать кожного року', *to anabaptize* 'хрестити вдруге'); 3) Свята (*Christmas* 'Різдво', *Easter* 'Пасха'); 4) Релігійні споруди (*kirk* 'церква, християнський храм', *ambo* 'кафедра'); 5) Предмети культу, релігійної практики (*frankincense* 'ладан', *chrism* 'елей, миропомазання'); 7) Ритуальні страви (*prosphorae* 'просфора'); 8) Одежа священнослужителів (*clobuk* 'клобук', *rhason* 'ряса').

Сфера "Духовне", що репрезентована 75 лексемами, містить наступні сектори: 1) Бог (*God* 'Бог', *the Supreme Being* 'Верховна істота'); 2) Помічники Бога (*angel* 'ангел', *apostle* 'апостол'); 3) Противники Бога (*Antichrist* 'антихрист', *Apollyon* 'руйнівник'); 4) Місце мешкання (*heaven* 'небо, небеса', *hell* 'пекло'); 5) Християнські

догмати (*apocalypse* 'апокаліпсис' *resurrection* 'воскресіння'); 6) Релігійні переконання та вчення (*denomination* 'віросповідання').

Структура понятійного шару концепту "Релігія" репрезентована за допомогою рис. 1.

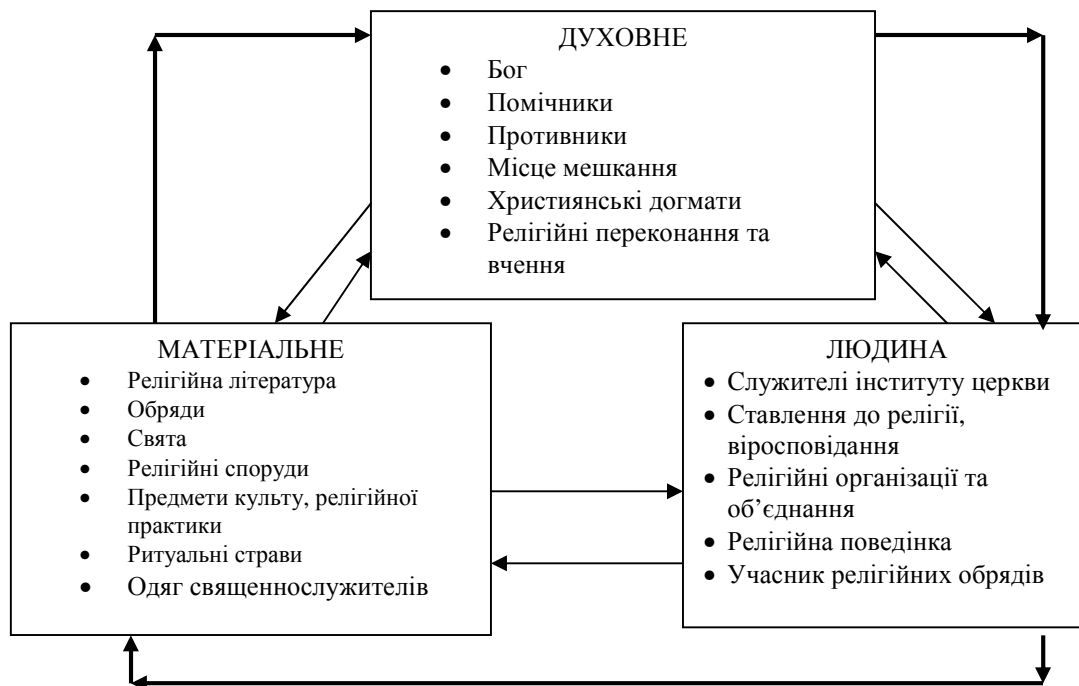

Рис.1. Відображення реалізації понятійного шару концепту "Релігія"

На рис. 1 за допомогою подвійних стрілок відображені прямі та зворотні зв'язки між сферами. Прямі зовнішні стрілки демонструють загальний безперервний цикл зв'язку між сферами, який полягає у прагненні людини звернутися, досягнути, наблизитися до сфери духовного, отримати одкровення, яке реалізується шляхом духовної практики за допомогою матеріальних об'єктів.

Аналіз понятійного шару лінгвокультурного, духовного концепту "Релігія" дозволяє зробити висновок, що головними ознаками цього концепту виступає віра в надприродне, Бога та інших надзвичайних істот, незбагнених, часто недосяжних для людини. Віра в Бога породжує релігійне відчуття, а емоційне спілкування з ним – певний "духовний досвід". Невід'ємною характеристикою релігії взагалі, та концепту, що вивчається зокрема, є священні тексти, в яких викладено суть релігійного вірування. Важливими ознаками концепту "Релігія" також є системність, релігійний культ, який об'єднує обряди, ритуали, певну релігійну символіку, та церква як типова форма організації віруючих.

Структура концепту розгортається на основі супідрядності його складових: концепт об'єднує в собі три сфери, які, у свою чергу, підрозділяються на сектори. Сфера "Людина" є найбільш лексично щільною, що пояснюється безпосередньою участю людини в осмисленні, установленні релігії, утворенні та використанні матеріальних об'єктів для організації духовної практики.

Результати етимологічного аналізу дозволяють визначити концепт "Релігія" як міжнаціональний концепт духовної культури, "концепт-універсалію" [11: 260], оскільки здебільше лексичні одиниці, що вербалізують концепт "Релігія", походять з грецької чи латинської мов, або являють собою семантичну та словотвірну кальку, наприклад, *archangel* 'архангел', *angelus* "Ангелюс" молитва до Богородиці'.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антология концептов / Под. ред. В.И. Карасика, А.И. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – 512 с.
2. Жаботинська С.А. Когнітивна лінгвістика і контрастивна семантика // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції "Проблеми зіставної семантики". – К.: КДЛУ, 1995. – С. 15-16.
3. Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие "концепт" в лингвистических исследованиях. – Воронеж: Воронежский ГУ, 2000. – 30 с.
4. Слышкин Г.Г. От текста к символу. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М., 2000. – 128 с.
5. Степанов Ю.С. Семиотика концептов // Семиотика: Антология / сост. Ю.С. Степанов. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С. 603-612.
6. Воркачев С.Г. Лингвокультурная концептология: становление и перспективы // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2007. – Том 66. – № 2. – С. 13-22.
7. The Shorter Oxford English Dictionary. Little W., Fowler H.W., Coulson J.: 2 volumes. – Oxford: Clarendon Press Oxford, 1983.
8. Buck C.D. A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1965. – 1515 p.
9. Roget P.M. Roget's Thesaurus of Synonyms and Antonyms. – London: Tophi Books, England, 1972. – 564 p.
10. Булавіна С.В. Русские устойчивые словосочетания, содержащие церковно-религиозную лексику: Дис... канд. филол. наук: 10.02.00 – Воронеж, 2003. – 136 с.

11. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Н.Ф. Алефиренко. – М., 2002. – 394 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.04.2008 р.

Найденова Е.С. модель описания понятийного слоя лингвокультурного концепта "Религия" в современном английском языке.

Статья посвящена построению модели понятийного слоя лингвокультурного концепта "Религия" в современном английском языке, установлению его характерных признаков путем классификации на взаимосвязанные и взаимозависимые сферы лексических единиц, вербализующих данный концепт. В пределах каждой сферы выделяются секторы, отображающие ее информационное содержание. Результаты этимологического анализа позволяют определить концепт "Религия" как межнациональный концепт духовной культуры.

Naidyonova O.S. The Model of Representation of the Meaningful Layer of the Linguistic Cultural Concept "Religion" in Modern English.

The article is concerned with the model of representation of the meaningful layer of the linguistic cultural concept "Religion" in modern English, determination of its core signs. The classification of the lexical units of the concept under study is carried out. The main interrelated and interdependent spheres of the concept are defined. Sectors reflecting the content of the sphere they belong to are singled out. The results of the etymological analysis prove that the concept "Religion" is an international concept of spiritual culture.